

Дипломатія Святого Престолу: духовне та світське в сучасних міжнародних відносинах

Вакантний Престол

Папа Бенедикт XVI оголосив 11 березня, що має намір 28 лютого о 20:00 залишити свій пост. Восстанне глава Католицької церкви зрікався Престолу майже 600 років тому. Конклав для виборів нового Великого Понтифіка має бути скликано в березні 2013 року. Як уплинуть ці події на внутрішню

та зовнішню активність Ватикану, на позиції Престолу Святого Петра у світі – покаже час. Наразі можна констатувати, що кількість замовлень на римські готелі на період виборів нового Папи Римського значно зростає. У туристичній службі Ватикану запевнили, що будуть проводити

екскурсії у звичному режимі, якщо цьому не завадить величезний наплив туристів. В очікуванні нового наступника святого апостола Петра пропонуємо пригадати внесок його попередників у розвиток міжнародних відносин Святого Престолу.

Віктор КОЗЛОВ,
кандидат політичних наук

Серед суб'єктів міжнародного права, які виявляють значну активність у сучасній системі міжнародних відносин, окремо вирізняється Святий Престол як вищий керівний орган Католицької церкви. У документах церкви також вживаються назви Апостольський Престол, Апостольська столиця та Свята столиця. Нині Католицька церква – єдина релігійна інституція, що за посередництва Святого Престолу та Ватикану має міжнародно-правове визнання і відповідно до цього

реалізує пасивне й активне право посольства. Таке становище створює унікальну ситуацію безпосереднього впливу релігійної інституції на перебіг подій локального та глобального значення.

Святий Престол розташований в межах держави-міста Ватикан, яка є однією з найменших державних утворень у світі. Ватикан має площу всього 44 га та нараховує близько 1 тис. підданих. Поряд з тим не слід судити про вплив Святого Престолу на перебіг подій міжнародного життя лише з огляду на територіальні та демографічні показники, що характеризують Ватикан. Адже Папа Римський є не тільки сувереном крихітної держави, а й головою Католицької церкви, яка налічує у світі понад 1 млрд. охрещених у її лоні осіб. Погляди ієрархів цієї церкви на сучасні проблеми міжнародних відносин знаходять своє пряме відображення в діяльності католиків та у програмах дій багатьох політичних партій, рухів і міжнародних організацій. Чітка ієрархічно-

організаційна структура Католицької церкви дає їй змогу координовано й ефективно діяти на світовій арені.

Нині, за даними офіційного веб-сайту Апостольської столиці, Святий Престол підтримує дипломатичні відносини із 179 країнами світу, не враховуючи Суверенного військового мальтійського ордену та Європейського Союзу, має офіційні відносини дипломатичного характеру з Організацією визволення Палестини. У системі багатосторонньої дипломатії бере участь не лише Святий Престол, а й держава-місто Ватикан. Святий Престол представлений у 34 міжурядових організаціях, органах і міжнародних програмах. У свою чергу, Ватикан бере участь у 7 міжнародних і міжурядових організаціях.

Якщо порівнювати змістову суть дипломатичної діяльності Святого Престолу в біполярній і постбіполярній системах міжнародних відносин, переломний момент, що припадає на понтифікат Іоанна Павла II (1978-2005), то вона є од-

наковою: забезпечення поваги до прав людини, евангелізація, благодійна, освітньо-виховна діяльність, екуменічний і міжрелігійний діалог. Поряд з тим існує й відмінність. У біполярній системі дипломатія Святого Престолу здебільшого боролася за дотримання фундаментальних прав людини у країнах соціалізму, а в постбіполярний період, коли все більше почала панувати ідеологія лібералізму, увага змістилася на боротьбу за католицьке розуміння свободи.

Досліджуючи дипломатію Святого Престолу, треба брати до уваги той факт, що вона є особливою, оскільки поєднує в собі два напрями діяльності: церковний і дипломатичний. У католицькій традиції ці місії прийнято називати діяльністю Святого Престолу «ad intra» («всередині») і «ad extra» («зовні»).

Папа Римський відіграє фундаментальну роль у функціонуванні та формуванні дипломатичної служби Святого Престолу. Він особисто або через органи Римської курії, що підпо-

рядкуюються йому, здійснює представництво Святого Престолу та Ватикану на міжнародній арені, укладає, ратифікує, денонсує міжнародні угоди, приймає дипломатичних представників іноземних держав і призначає, направляє, переводить та відкликає своїх представників як при окремих церквах, так і при державних органах влади. Така централізація влади у прийнятті зовнішньополітичних рішень

Святого Престолу пояснюється тим фактом, що Папа Римський, згідно з католицькою доктриною, є наступником святого апостола Петра, якому Ісус Христос доручив верховну владу в церкві.

Здійснюючи свої зовнішньополітичні функції, Папа спирається на органи Римської курії. Безпосередньо сфера міжнародних відносин входить до компетенції Державного секретаріату, що складається з двох секцій: Секції загальних питань і Секції у справах відносин з державами. Однак важко назвати це відомство чисто зовнішньополітичним, оскільки до сфери його компетенції входять не тільки питання двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, а й координації діяльності інших органів Римської курії та Ватикану.

Поряд із Державним секретаріатом до міжнародних відносин причетні більшою або меншою мірою інші органи Римської курії. Серед них можна виділити Папську раду у справах справедливості та миру та з духовної опіки

над мігрантами і подорожуючими та Папську раду «Cor Unum» («Єдине серце»).

Закордонні органи зовнішніх зносин Святого Престолу можна умовно поділити на дві категорії: дипломатичні – апостольські нунціатури, представництва при міжнародних міжурядових організаціях, спеціальні місії та недипломатичні – апостольські делегації, що представляють Святий Престол при окремих церквах. Умовний поділ папських представництв зумовлений тим, що зазвичай апостольські делегації за відсутності дипломатичних відносин фактично виконують функції апостольських нунціатур, а саме – підтримують контакти з урядами країни або регіону перебування.

Як правило, штати папських закордонних представництв нечисленні. У них працює два-три дипломати, однак продуктивність їхньої праці досить висока. Це пояснюється тим, що папські представники при виконанні своїх функцій часто спираються на допомогу католицької ієрархії країни (або регіо-

ну) перебування, священнослужителів і мирян. До того ж, усі сучасні папські дипломати – вельми освічені люди, які зазвичай мають науковий ступінь і досить добре володіють мовами країни (або регіону) перебування.

Нині у дипломатичній практиці Святого Престолу деякі з категорій папських представників, наведених у Моту пропріо «Sollicitudo omnium Ecclesiarum» («Турбота про всі церкви», 1969 р.), не використовуються. Зокрема, це стосується про-нунція, ін-тер-нунція, апостольського делегата і посланника, який акредитується при уряді, та регента, а тимчасово повірений у справах існує тільки в Тайбеї (Тайвань). Причина скасування категорії про-нунціів полягає в тому, що Святий Престол просто приєднав це поняття до категорії нунція. Тобто незалежно від того, чи є папський представник першого класу дуаеном дипломатичного корпусу, він усе одно тепер називається нунцієм. Зникнення інших із вищезазначених категорій папських представників, з од-

ного боку, можна пояснити тим, що в сучасних міжнародних відносинах усе менше практикується призначення голів дипломатичних представництв другого та третього класу, а Святий Престол, у свою чергу, слідує цій тенденції. З іншого боку, Святий Престол після Другого ватиканського собору (1962-1965) став більш відкритим із доктринальної та політичної точок зору,

що сприяло встановленню та розбудові дипломатичних відносин із різними суб'єктами міжнародного права на високому рівні, незалежно від релігійного та політичного режимів, а також статусу в міжнародних відносинах. Окрім цього, усе більше міжнародних акторів усвідомлюють моральний вплив Святого Престолу на світовій арені та відповідно воліють мати з ним відносини на рівні посольств. Якщо Святий Престол із різних причин не має можливості встановити дипломатичні відносини з певними країнами на рівні дипломатичних представництв першого класу, то Апостольська столиця зазвичай встановлює контакти через апостольські делегації або відкриває спеціальне представництво на чолі з нунцієм.

Святий Престол також практикує направлення папських представників, які виконують місії тимчасового характеру. Таких представників можна поділити на три категорії. До першої належить легат *a latere*, тобто «друге я» Папи Римського. До другої категорії – кардинал спеці-

альний посланник. До третей – надзвичайний представник. До останньої можна віднести апостольського візитатора.

Функції папського легата можна поділити на дві складові: церковну (місія «ad intra») і дипломатичну (місія «ad extra»). Порівнюючи функції папського легата з функціями світського дипломатичного представництва в цілому, можна сказати, що вони мають низку своїх особливостей. По-перше, легат виступає не від імені Ватикану, а від імені Святого Престолу, що підкреслює, перш за все, духовний вимір відносин. По-друге, папський представник захищає в державі (або державах, регіонах) призначення, інтереси не лише Святого Престолу та підданих Ватикану, а кожного вірного Католицької церкви. Такі інтереси націлені на забезпечення її нормального функціонування, що включає в себе вільне відправлення релігійної культури та розповсюдження Євангелія. Різниця також існує в тому, що папські представники здебільшого не займаються розвитком економічної та жодним чином військової сфери відносин.

Підготовка дипломатич-

них представників Святого Престолу здійснюється через Папську церковну академію, яка готує перш за все відданих Папі та Католицькій церкві священиків. Високопрофесійна дипломатична підготовка виходить на другий план. Як правило, папськими дипломатами стають високоосвічені священики, які відчувають любов до церкви та своєї професії, уміють зберігати таємницю та мають ортодоксальні погляди, що відповідають католицькій доктрині, тобто володіють усіма необхідними якостями для успішного виконання церковно-дипломатичної місії.

Святий Престол за часів понтифікату Іоанна Павла II значно розширив і розвинув систему двосторонніх відносин з різними суб'єктами міжнародного права. Свідченням цього є активна розбудова двосторонніх зв'язків у таких напрямках: 1) установа дипломатичних відносин; 2) укладання двосторонніх угод; 3) здійснення пасторальних і державних візитів Папою Римським; 4) двосторонні контакти на високому та найвищому рівнях.

Такі досягнення дипломатії Святого Престолу в налагодженні двосторон-

ніх відносин стали можливими, з одного боку, завдяки доктринальним змінам, упровадженим на Другому ватиканському соборі, активній їх імплементації Іоанном Павлом II та особистим дипломатичним якостям Папи, а з другого боку – демократизації міжнародних відносин і внутрішньополітичних процесів.

Церква після Другого ватиканського собору відкинула концепцію інтегризму, що передбачала повернення до середньовічної моделі відносин між світською та церковною владою, яку в умовах зменшення суспільно-політичного впливу Католицької церкви у світі неможливо було ефективно застосувати.

На зміну концепції інтегризму було впроваджено іншу – реформістську. Суть її полягає в тому, що церква має верховенство та незалежність у духовних справах, а держава – у світських. Утім, церква та держава не повинні залишатися осторонь одна від одної, а співпрацювати для досягнення блага кожної конкретної людини. Держава повинна забезпечити спільне благо, а церква, у свою чергу, – потойбічне спасіння людей. На практиці така модель відносин означала схвалення та впровадження Святим Престолом принципу відокремлення церкви від держави.

Упровадження реформістської моделі відносин між Католицькою церквою та світською владою сприяло налагодженню двосторонньої співпраці, у тому числі на дипломатичному рівні, переважно в тих країнах, де католики становлять значний прошарок

населення, оскільки претензії церкви на верховенство в духовній сфері знаходять свій відгук саме в цих країнах. Що ж до інших нехристиянських держав і тих країн, де католики становлять меншість, то успіх папської дипломатії можна пояснити тим, що Католицька церква за часів Іоанна Павла II стала більш відкритою до діалогу та толерантною, завдяки чому завоювала прихильне до себе ставлення. Слід зазначити також, що встановлення нормальних дипломатичних відносин зі Святим Престолом може певною мірою слугувати індикатором стану релігійної свободи в державі.

Зі встановленням реформістської системи державно-церковних відносин виникла необхідність їх формалізації не лише через механізм дипломатичних відносин, а й на основі перегляду вже існуючих угод або укладання нових. У церковних і світських правничих колах прийнято називати для зручності ці угоди загальною назвою – конкордати.

Упровадження реформістської моделі державно-церковних відносин не означало, що Святий Престол відмовився від впливу на політичне життя суспільства. Адже Апостольській столиці не байдуже, яка влада панує в країні: та, що поділяє християнсько-прокатолицьку концепцію, чи та, яка проводить політику, спрямовану на переслідування Католицької церкви та її членів. Звичайно, самі священнослужителі, відповідно до канонічних приписів, не мають права безпосередньо брати активну участь у політичному житті країни. Натомість зі зменшенням

ролі духовенства в політичній сфері Святий Престол почав закликати мирян до активної участі в політиці.

Захист прав людини в католицькому їх розумінні та евангелізація, благодійна, освітньо-виховна діяльність, екуменічний і міжрелігійний діалог можна розглядати як пріоритетні напрями дипломатичної діяльності Святого Престолу на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. На двосторонньому змінюються лише акценти, залежно від суб'єкта міжнародних відносин, із яким Святий Престол підтримує дипломатичні відносини. Окрім цього, Апостольська столиця у двосторонніх відносинах робить особливий наголос на забезпеченні нормального функціонування Католицької церкви в тих країнах, де вона зазнає утисків, як на законодавчому, так і на практичному рівнях.

Святий Престол є одним із моральних регуляторів міжнародних відносин і для нього, як найвищого керівного органу Католицької церкви, не є вельми важливим співробітництво в економічній сфері, що стала домінантною в нинішніх двосторонніх відносинах світських держав, а радше в політико-дипломатичній, гуманітарній, культурній, науковій, інформаційній сферах.

На нашу думку, в центрі уваги двосторонньої дипломатії Святого Престолу є такі суб'єкти міжнародних відносин, як Італія, США, Росія, Китай, Ізраїль і Палестина. Зацікавленість Апостольської столиці в розвитку відносин із цими міжнародними акторами головним чином обу-

мовлюється її особливими духовними інтересами, що мають на меті зміцнення та розширення впливу папства.

У системі багатосторонньої дипломатії бере участь не лише Святий Престол як центральний керівний орган Католицької церкви, а й підконтрольна йому інституція держава-місто Ватикан. Святий Престол представлений у тих міжнародних організаціях і органах, які більше стосуються духовних інтересів Католицької церкви. Це такі міжнародні міжурядові організації й органи, як Організація Об'єднаних Націй, Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй, Міжнародне агентство з атомної енергії, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація африканської єдності та інші. У свою чергу, держава-місто Ватикан бере участь у міжнародних організаціях та органах радше технічного характеру: Міжнародна рада з питань зерна, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз електрозв'язку тощо.

Святий Престол у системі багатосторонньої дипломатії переважно представлений спостережними місіями, а Ватикан бере участь тільки як повноправний член міжнародних організацій і органів. Це пояснюється тим, що в міжнародних інституціях загальнополітичного характеру, де представлений Святий Престол, як правило, необхідно приймати суто політичні рішення, що суперечить духовній природі та цілям присутності Католицької церкви в системі міжнародних відносин, які диктують їй за-

лишатись поза політичними іграми. У свою чергу повноправна участь Ватикану в інституціях технічного характеру об'єктивно не зобов'язує Апостольську столицю ухвалювати політичні рішення.

Назва дипломатичних посад папських представників свідчить про те, чи мають вони право голосу в певній міжнародній організації або органі. Представник, який має право голосу, називається делегатом, постійним представником, а той, що не має цього права, – спостерігачем.

Серед багатьох міжнародних організацій та органів найважливішою для Святого Престолу є його участь у роботі ООН, її спеціалізованих установ і конференцій. Представництво Святого Престолу в ООН має статус спостережної місії. Це означає, що папський представник у цій інституції не має права голосу. Нині відсутність права голосу – єдине, що відрізняє Святий Престол від статусу держав-членів.

Святий Престол також бере активну участь у роботі різних конференцій під егідою ООН. Справжніми викликами дипломатії Апостольського Престолу стали Міжнародна конференція ООН з народонаселення і розвитку в Каїрі (1994 р.) і Четверта Міжнародна конференція ООН із проблем жінок у Пекіні (1995 р.). Причиною особливого інтересу Святого Престолу до цих конференцій стали проекти заключних документів, ухвалення яких, на думку Апостольської столиці, суперечило б фундаментальним етичним принципам.

Окрім діяльності в ООН і міжнародних конферен-

ціях під її егідою, Святий Престол також активно діє в системі спеціалізованих установ ООН. Апостольський Престол із 20 спеціалізованих установ бере участь у 14, тобто в усіх тих, що не стосуються економічної сфери.

Поміж багатьох регіонів світу Святий Престол приділяє особливу увагу Європейському континенту, оскільки саме тут є його місцезнаходження та сфера духовних інтересів. Відповідно до цього Апостольська столиця намагається підтримувати тісні відносини не лише з державами, а й міжурядовими регіональними організаціями й органами. Зокрема, Святий Престол представлений в ОБСЄ як член цієї організації, а також є спостерігачем при Раді Європи.

Миротворчість є одним із найголовніших напрямів дипломатичної діяльності Святого Престолу. Послання та захист миру становлять доктринальні зобов'язання для католиків і всіх християн.

Сучасна миротворча діяльність Апостольської столиці складається з трьох її головних компонентів: 1) проголошення послання миру; 2) молитви за мир; 3) навчання миру.

Проголошення послання миру означає те саме, що проповідання Євангелія, прийняття якого, за християнським ученням, робить усіх людей дітьми Божими та братами і сестрами у Христі. Молитви за мир, як вважає Католицька церква, є також важливим елементом миротворчості. Це обумовлюється тим фактом, що Святий Престол розглядає стан дійсного миру як дар Бо-

жий, якого треба постійно просити у Бога. Щодо третього елементу – навчання миру, то він полягає у проголошенні католицьких принципів побудови та захисту миру. Католицька концепція досягнення миру на Землі передбачає дотримання Божого порядку, заснованого, як зазначає Папа Іоанн ХХІІІ (1958-1963), на чотирьох стовпах миру: істині, справедливості, любові та свободі.

Із вищезазначеною католицькою концепцією досягнення миру на Землі тісно пов'язана інша стратегія миру, що складається з таких елементів: 1) відмова від війни як засобу вирішення суперечок між державами; 2) справжнє роззброєння; 3) створення світового порядку на основі міжнародного права, яке забезпечувало б дієвий захист не лише прав людини, а й народів; 4) чітке дотримання норм міжнародного права.

Поряд із тим Святий Престол не відкидає можливість застосування військової сили в тих країнах, регіонах, де грубо порушуються основні права людини. На практиці позиція Апостольської столиці означає підтримку концепції гуманітарної інтервенції.

Святий Престол не лише проголошує моральні принципи, дотримуючись яких можна досягти так званого правдивого миру, а

й сам активно долучається до вирішення міждержавних, міжетнічних і міжрелігійних конфліктів, закликаючи ворогуючі сторони до діалогу та відновлення миру.

Особливе занепокоєння у Святого Престолу викликає ситуація на Близькому Сході, зокрема ізраїльсько-палестинський конфлікт. Святий Престол уже протягом тривалого часу закликає сторони до діалогу та миру. Як ключову проблему в ізраїльсько-палестинському конфлікті він розглядає визначення статусу міста Єрусалим.

Серйозним викликом у постбіполярний період міжнародних відносин для дипломатії Святого Престолу та інших країн світу стала громадянська війна на теренах Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ). Від початку кризи у СФРЮ Апостольська столиця виступала за перехід від федеративного до конфедеративного устрою Югославії на основі проведення мирних переговорів між республіками. Апостольська столиця хронологічно стала однією з перших країн, що офіційно визнали в 1992 р. незалежність Хорватії та Словенії. Цим кроком, на нашу думку, Святий Престол хотів поставити поза законом можливі «реваншистські» військові дії федеративних сил проти Словенії, яка тоді

вже звільнилася від союзної армії, та військову операцію проти Хорватії.

Апостольська столиця також долучилася до вирішення Косовської проблеми. Святий Престол досить неоднозначно поставився до військової операції НАТО в 1999 р. проти Союзної Республіки Югославія (СРЮ), спрямованої на подолання цієї проблеми. На думку автора, проблема неоднозначності позиції Святого Престолу пояснювалася тим, що військова операція НАТО проти СРЮ не відповідала повністю критеріям католицького розуміння застосування гуманітарної інтервенції.

Терористичні атаки на США у 2001 р. викликали однозначний осуд з боку Святого Престолу. Однак військової операції Сполучених Штатів зі своїми союзниками, що стали наслідком атак терористів, Святий Престол оцінював по-різному: від суперечливої позиції щодо війни в Афганістані до цілковитого несхвалення військової операції в Іраку. Негативна позиція Святого Престолу стосовно військової операції проти Іраку цілком зрозуміла, адже вона цілковито суперечила критеріям католицької концепції «справедливої війни».

До миротворчої діяльності Святий Престол також залучає низку католицьких організацій. Яскравим прикладом такої організації може слугувати суспільна церковна асоціація мирян громада святого Егидія (Sant'Egidio).

Дуже важливим аспектом миротворчої діяльності Святого Престолу є проведення екуменічного та міжрелігійного діалогів, започаткованих рішення-

ми Другого ватиканського собору й активно продовжених Папою Іоанном Павлом ІІ та Бенедиктом ХVІ (2005-2013). Безперечно, найважливішу роль у екуменічному та міжрелігійному діалозі відіграє Папа Римський. Іоанн Павло ІІ зробив чимало безпрецедентних кроків в історії Католицької церкви на шляху примирення різноманітних християнських церков, спільнот і релігій світу.

Таким чином, дипломатія Святого Престолу в сучасній системі міжнародних відносин намагається відігравати роль морального регулятора. Поєднання релігійної та світської складової папської дипломатії, наявність великої кількості католиків у світі, а також чітка організаційно-ієрархічна структура Католицької церкви дає змогу Святому Престолу вміло маневрувати на світовій арені та досягати поставлених цілей переважно шляхом моральної та правової дії. Дипломатія Святого Престолу активно розвиває двосторонні та багатосторонні форми співпраці на глобальному, регіональному та міждержавному рівнях. На цих рівнях Апостольська столиця взаємодіє з державами, державоподібними утвореннями, міжнародними та релігійними організаціями, церквами, рухами, усіма тими, хто має можливість впливати на перебіг міжнародних і міжлюдських відносин. У системі двосторонньої та багатосторонньої дипломатії діяльність Святого Престолу зводиться до захисту гідності людської особистості в духовному та фізичному вимірах із домінуванням першого.